

УДК 32.329:316.2

DOI <https://doi.org/10.32782/apfs.v053.2025.44>**Л. В. Чупрій**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7221-5703>*доктор політичних наук, професор,
професор кафедри психології, політології та суспільних дисциплін
Державного податкового університету***В. С. Караваєв***кандидат політичних наук,
доцент кафедри психології, політології та суспільних дисциплін
Державного податкового університету*

СУЧАСНІ КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛІЗМУ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Постановка проблеми. Сучасне світове співтовариство стикається з низкою серйозних викликів, які потребують оперативних і комплексних відповідей. Зокрема, зростають загрози геополітичного характеру, серед яких міжнародний тероризм, неконтрольоване поширення технологій масового ураження, а також ескалація конфліктів у низці регіонів, таких як Ізраїль-Палестина, Ліван, Судан, Україна тощо. Крім того, гострою проблемою залишаються транснаціональна злочинність і корупція, які підривають міжнародну безпеку.

Не менш значимими є ризики, пов'язані з технологічним розвитком. Зокрема, це загроза техногенних катастроф, зростання масштабів кібернетичних війн, можливі системні збої в інформаційній інфраструктурі, втрата критично важливих баз даних і несанкціоноване втручання в приватний сектор інформаційних технологій.

Актуальність дослідження мультикультуралізму значною мірою зумовлена економічними та соціально-політичними трансформаціями, що відбуваються як у окремих державах, так і у світі в цілому в умовах глобалізації. Варто зазначити, що глобалізація може мати як позитивний, так і негативний вплив на соціокультурні процеси. З одного боку, вона сприяє зближенню різних культур, дозволяючи людям зберігати власну ідентичність у багатонаціональному середовищі.

З іншого боку, глобалізація може призводити до розмивання національної ідентичності, її асиміляції, культурної стандартизації та уніфікації цінностей. У відповідь на ці виклики в усьому світі, зокрема й у розвинених країнах Заходу, спостерігається піднесення націоналізму як спроба утвердження конкретних етнокультурних орієнтирів ідентичності [1, с. 475]. Водночас процес рекультуралізації, який супроводжує глобалізацію, нерідко набуває жорстких і навіть антигуманних форм, що може підривати моральні основи суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної теми.

Вагомий внесок у дослідження зазначеної проблеми зробили В. Ткаченко, Т. Ковальчук, С. Бенхабіб, П. Гай-Нижник, В. Солошенко, Ч. Тейлор, Г. Терборн, С. Паттерсон та багато інших учених. Різні аспекти мультикультуралізму досліджували: В. Малахов, А. Фріман, А. Бюкенен, Ч. Тейлор, У. Кімліка, Б. Беррі, Ч. Кукатас, А. Куропятник, В. Кудряченко, В. Тішков, Ю. Габермас, А. Шлезінгер-молодший, В. Сахарова інші.

Формулювання мети та завдань статті. Метою статті є дослідження сучасних концептуальних підходів до розуміння мультикультуралізму в умовах глобалізації. Одним із завдань є розгляд заходів спрямованих на забезпечення рівноправної участі різних етнічних і культурних груп у житті суспільства, скорочення соціальної нерівності та створення умов для гармонійного співіснування різних культур у межах єдиної держави.

Виклад основного матеріалу. Сучасні концептуальні підходи до глобалізації культури визнають значущість культурних відмінностей і підкреслюють їхню роль у формуванні єдиного мультикультурного світу. Це пояснюється тим, що сьогодні неможливо розглядати культуру як щось однорідне й універсальне для всіх епох і народів. В даному контексті слід зазначити, що «сьогодні неможливо говорити про культуру як про щось єдине і однорідне для всіх часів і народів. Культура по своїй суті не моністична, а плюралістична – такі переважні погляди нашого часу» [2].

Проте не слід забувати про певні національні прояви культури. Відтак без цілеспрямованої політики щодо збереження місцевих культурних традицій глобалізація може спричинити домінування уніфікованої глобальної культури, яку часто асоціюють із американськими зразками. У зв'язку з цим формується нова парадигма глобальних відносин, що ґрунтується на діалозі культур.

Діалог культур акцентує увагу на сприйнятті культури інших народів з точки зору культурного релятивізму, толерантності по відношенню до «іншого», сприяння формування взаєморозуміння і взаємоповаги, а не намагання нав'язати свої цінності та свою культуру іншим націям [3]. Саме ці ідеї лежать в основі мультикультуралізму.

Термін «мультикультуралізм» з'явився в політичному та науковому дискурсі північноамериканських іммігрантських держав, зокрема Канади та США, наприкінці 1960-х років. Він означав нові моделі інтеграції, які суттєво відрізнялися від традиційної концепції *melting pot* («плавильного котла»), що стихійно сформувалася в цих суспільствах раніше. Якщо модель *melting pot* передбачала асиміляцію іммігрантів шляхом злиття їхніх культур в єдину національну ідентичність, то мультикультуралізм визнавав і заохочував збереження культурної різноманітності в межах єдиного соціального простору.

На відміну від асиміляційної моделі, яка покладає основну відповідальність за інтеграцію на самих мігрантів, мультикультурний підхід зосереджується на створенні сприятливих умов для цього процесу, передбачаючи активну роль приймаючої сторони. Це особливо важливо в умовах, коли соціально-економічні відмінності посилюються етнічними, релігійними чи расовими факторами. Без ефективних заходів, спрямованих на досягнення рівності в економічній, соціокультурній сфері, забезпечити політичну рівноправність також стає складно.

До основних заходів, спрямованих на ефективну інтеграцію мігрантів, належать:

Удосконалення антидискримінаційного законодавства, що забезпечує рівні можливості для всіх, незалежно від етнічного чи расового походження.

Програми підтримки рівності (*affirmative action*), які сприяють розширенню доступу меншин до освіти, зайнятості та державного управління.

Розвиток двомовної освіти та мовних програм, що допомагають іммігрантам зберігати власну культурну ідентичність і водночас успішно інтегруватися в нове суспільство.

Фінансування культурних ініціатив та підтримка громадських організацій етнічних спільнот, спрямованих на розвиток міжкультурного діалогу.

Модернізація міграційної політики, включаючи спрощення процедур натуралізації та розширення прав нових громадян.

Посилення політичного представництва етнічних меншин, що сприяє їхній участі у прийнятті державних рішень.

Реалізація комплексних інтеграційних програм для новоприбулих, які включають мовні курси, правову обізнаність, соціальну адаптацію та професійну підготовку.

Завдяки таким заходам стає можливим не лише збереження культурного розмаїття, а й створення гармонійного, інклюзивного суспільства.

Варто підкреслити, що мультикультуралізм виник як відповідь на виклик: як забезпечити стабільне функціонування демократичного суспільства, яке стає дедалі більш різноманітним у расовому, етнічному, культурному та релігійному аспектах. Він покликаний не лише підтримувати мирне співіснування, а й сприяти інтеграції, взаєморозумінню та зміцненню соціальної згуртованості.

В даному контексті Сейла Бенхабіб зазначає, що мультикультуралізм у ліберальних країнах є платою за невключення багатьох груп у суспільний договір. Він відтворює корпоративну ідентичність групового типу [4].

Схожу точку зору висловлюють Страттон і Енг, які вважають, що мультикультуралізм є наслідком невдачі модерного проєкту національної держави, заснованого на принципах єдності та однорідності. Натомість мультикультуралізм визнає цінність різноманітності там, де націоналістична риторика наполягає на гомогенності. Він пропонує нову модель соціальної взаємодії, що ґрунтується на інклюзивності, взаємоповазі та визнанні багатокультурної ідентичності як основи демократичного суспільства.

Прихильники мультикультуралізму фактично відходять від універсальної концепції громадянських прав, пропонуючи натомість диференційований підхід, який передбачає надання окремим групам специфічних прав. Вони обґрунтовують необхідність моделі диференційованого громадянства, що передбачає особливий правовий статус для меншин.

Цей підхід кидає виклик традиційним основам громадянства в межах національної держави, зокрема:

Єдності територіального проживання, що може бути порушено автономними чи напіваавтономними адміністративними утвореннями для окремих етнічних груп.

Адміністративному підпорядкуванню, яке ускладнюється через запровадження спеціальних юридичних норм для етнічних чи культурних меншин.

Демократичній участі, оскільки можливе надання особливих механізмів представництва для різних груп, що може змінити баланс політичного впливу.

Культурній приналежності, адже замість інтеграції на основі спільної національної культури мультикультуралізм визнає та заохочує існування паралельних культурних ідентичностей.

Таким чином, мультикультуралізм переосмислює традиційну модель громадянства, пропонуючи більш гнучкі та адаптивні підходи до соціальної інтеграції.

Прихильники мультикультуралізму акцентують увагу на ідеях множинної ідентичності, діалозі культур та надання значної частини владних повноважень регіональним громадам.

Цей підхід дає можливість підтримувати культурну різноманітність, де кожна група зберігає власну ідентичність, при цьому здійснюючи інтеграцію у загальну політичну спільноту. Мультикультуралізм висуває пропозиції щодо формування нових моделей організації співіснування етнічних груп у межах єдиної політичної нації, яка дає рівні можливості для розвитку та популяризації різних культур.

Мультикультуралізм виник як реакція на масові міграційні процеси, зокрема в країні Євросоюзу та США. Так один із дослідників мультикультуралізму Семюел Хантінгтон розглядає імміграцію в США як один з головних викликів сучасності. Він виділяє два типи іммігрантів: «звернених», які прибувають щоб реалізувати себе в американському суспільстві, та «тимчасових виконавців», що приїжджають на кілька років за контрактом для виконання професійних обов'язків.

Однак, за словами Хантінгтона, «нові іммігранти з півдня – це ані звернені, ані тимчасові працівники. Вони постійно курсують між Кароліною та Мексикою, підтримуючи дуальну ідентичність і залучаючи до цього процесу свої родини» [5, с. 247]. Це свідчить про складність інтеграційних процесів, де ідентичність іммігрантів є багатошаровою та динамічною, не обмежуючись лише асиміляцією до культури приймаючої країни.

Хантінгтон наводить статистику, згідно з якою щороку близько 1,6 мільйона нелегальних мігрантів намагаються перетнути кордону через річку Ріо-Гранде і застерігає: «Якби понад мільйон мексиканських солдатів перетнули наш кордон, США сприйняли б це як загрозу національним інтересам і відповіли б відповідно. Однак мирне вторгнення мільйонів мексиканських іммігрантів, схоже на те, що санкціоноване Вісенте Фоксом (тодішнім президентом Мексики), становить не меншу небезпеку для Америки, і на нього США повинні реагувати адекватно» [5, с. 246].

Потрібно зазначити, що політика мультикультуралізму виникла та отримала своє теоретичне обґрунтування серед представників ліберальної політичної думки та комунітаризму. Широке політичне поширення цієї концепції відбулося у 70-х роках ХХ століття, коли влада Канади та Австралії проголосили мультикультуралізм офіційною концепцією розвитку. В європейському

лексиконі цей термін почав використовуватися лише у 80-х роках минулого століття [6, с. 15].

За словами українського дослідника Д. Шевчука, мультикультуралізм можна розглядати як продукт постмодерну, що несе ідею децентралізації, релятивізму, заперечення домінантних культурних та ціннісних систем. Постмодерн відкидає етноцентризм, що призводить до утвердження ідеї культурного та соціального релятивізму, співмірності та розмаїття систем. Дослідник зауважує, що мультикультуралізм епохи постмодерну включає не лише етнічне розмаїття, але й різноманітність життєвих стилів, орієнтацій і культурних тенденцій [7, с. 347]. Таким чином, на зміну модерному проекту національної держави, «де лінії міжгрупового відчуження в ідеалі збігалися з міждержавними кордонами, приходить мультикультуралізм, що на практиці призводить до виникнення політико-культурних меж усередині країни» [8].

У контексті сучасного розуміння увага до мультикультуралізму значно посилилася на початку ХХІ століття. В даному контексті слід згадати виступи молоді емігрантської хвилі у 2005–2006 роках у багатьох містах Франції, Німеччини, Голландії та інших європейських країнах. Жорстокість вуличних погромів підтвердила, що політика соціалізації іноземців не відбувається належним чином, мігранти досить часто не хочуть вивчати європейські мови та ознайомлюватися з європейською культурою, відтак європейська толерантність опинилась під загрозою. Наприкінці 2010 року лідери Німеччини, Франції та Великої Британії окреслили свої виступи щодо кризи політики мультикультуралізму. Сьогодні президент США Д. Трамп проголосив свою антиміграційну політику і активно популяризує консервативні цінності.

Слід зазначити, що у сучасній соціо-гуманітаристиці існують різні, інколи діаметрально протилежні точки зору на роль і перспективи мультикультуралізму. Найбільш поширеною є концепція мультикультуралізму як теорії, політики та практики неконфліктного співіснування в одному соціокультурному просторі численних етнічних груп, які повинні прагнути до формування діалогічної свідомості. Як зазначав Солошенко В.В.: «Важливо, що у процесі культурної взаємодії відбувається усвідомлення множинності культур, різноманіття світоглядів і можливості різних оцінок одного й того ж факту носіями різних культур і віросповідань» [9].

Відтак сьогодні питання мультикультуралізму і інтеграції іммігрантів набуває нових вимірів у контексті соціальних та політичних реалій сучасної Європи та США. Мультикультуралізм, хоча і проголошує ідею неконфліктного співіснування різних культур, стикається з викликами,

коли мова йде про практичну реалізацію цього принципу в умовах глобалізації та збільшення міграційних потоків.

Сучасні кризи, такі як соціальні заворушення в європейських країнах через відчуження іммігрантів, зростаючий націоналізм і популізм, свідчать про те, що мультикультуралізм у традиційному розумінні не завжди здатний забезпечити гармонійне співіснування культур у суспільствах. Водночас, важливо зазначити, що ефективна інтеграція вимагає взаєморозуміння і діалогу, а не просто декларування прав на існування культурних відмінностей. Важливо працювати над створенням умов для розвитку спільних цінностей і норм, що дозволяють різним групам знайти спільну мову.

Тому питання переосмислення політики мультикультуралізму, посилення вимог до іноземців, зокрема через адаптаційні програми та вимоги до мовних та культурних знань, стає важливим етапом у пошуках нових підходів до інтеграції. Однак важливо зберігати баланс між інтеграцією та повагою до культурної самобутності меншин, щоб уникнути ще більшої поляризації суспільств.

Особливо це важливо для країн, які приймають іммігрантів, перед якими актуалізується питання щодо вироблення ефективних механізмів, здатних вирішити проблему міжкультурної та міжнаціональної взаємодії без жорстких силових дій і економічних санкцій.

Висновки та рекомендації. Підсумовуючи, можна стверджувати, що глобалізація має як позитивні, так і негативні наслідки для суспільств та культур. В негативному аспекті вона може загрожувати руйнуванням національної ідентичності, через інтеграцію в глобальні процеси та культурної стандартизації. Це може призвести до втрати унікальності окремих культур і традицій, зменшуючи різноманіття в глобальному контексті.

Проте, в позитивному аспекті глобалізація може сприяти посиленню взаємодії між культурами, сприяючи їх взаємному збагаченню. Важливою умовою для цього є повага до культурної самобутності та духовної спадщини кожного народу. Такий підхід є необхідним для формування не лише мультикультурного, але й космополітичного світу, де різноманіття не лише визнано, але й цінується. У такому світі важливим є забезпечення балансу між інтеграцією і збереженням культурних особливостей, що сприятиме гармонійному співіснуванню різних спільнот у глобалізованому світі.

Література

1. Гай-Нижник П. П., Чупрій Л.В. Формування загальнонаціональної ідентичності українців в контексті сучасних викликів. Гілея: науковий вісник. 2015. Вип. 101. С. 474–481. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2015_101_128

2. Шейко В. Культура та глобалізація: компаративістський аналіз. URL: https://www.culturology.academy/wp-content/uploads/KD1_Sheiko.pdf (дата звернення 02.02.2025).

3. Ентоні Гіденс Нестримний світ: як глобалізація перетворює наше життя. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Giddens_Anthony/Nestrymnyi_svit_iak_hlobalizatsiia_peretvoriuie_nashe_zhyttia/ (дата звернення 02.02.2025).

4. Benhabib S. Toward a Deliberative Model of Democratic Legitimacy 11 Democracy and Difference. Princeton, 1996. P. 68.

5. Самюель Хантінгтон. Політичний порядок у мінливих суспільствах. К. Наш формат. 2020. 346 с.

6. Тевдой-Бурмулі А. Мультикультуралізм: Між пантеїзмом і прокляттям. Актуальні проблеми Європи. 2011. №4. С. 14–34.

7. Шевчук Д. Сучасна політична філософія: навч. Посіб. Острого: Вид-во Нац. Ун-ту «Остроз. акад.», 2012. 546 с.

8. Вардазарян С. Політика мультикультуралізму на прикладі країн Західної Європи: конструктивізм і деструктивізм. URL: <http://www.gauresearch.wordpress.com/2012/02/135>. (дата звернення 02.02.2025).

9. Солошенко В.В. Мультикультурний розвиток як складова міжнародного консенсусу у ФРН. URL: <https://www.google.com/search?client=opera&q=https%3A%2F%2Flibrary.ivaniv.gov.ua%2F2246%2F1%2F> (дата звернення 02.02.2025).

Анотація

Чупрій Л. В., Карваєв В. С. Сучасні концептуальні підходи до розуміння мультикультуралізму в умовах глобалізації. – Стаття.

В статті виокремлено ключові концептуальні підходи до розуміння мультикультуралізму в умовах глобалізації, що базуються на визнанні культурних відмінностей та їх впливу на процеси формування єдиного мультикультурного світу. Вказується, що одним із важливих моментів є визнання важливості цих відмінностей для створення гармонійного співіснування різних культур.

Підкреслюється, що політика мультикультуралізму виникла і отримала теоретичне обґрунтування серед представників ліберальної політичної філософії та комунітаризму, що дозволило з'ясувати, як різноманітні культури можуть співіснувати в єдиному суспільстві. Зазначається, що термін «мультикультуралізм» став широко використовуваним в політичному та науковому лексиконі північноамериканських іммігрантських держав – Канади та США – наприкінці 1960-х років. У цих країнах він позначав нові моделі інтеграції, які принципово відрізнялись від класичної концепції “melting pot” (плавильного котла), яка до того часу стихійно склалась у суспільствах цих держав.

Вказується, що прихильники мультикультуралізму акцентують увагу на ідеях множинної ідентичності, діалозі культур та надання значної частини владних повноважень регіональним громадам. Цей підхід дає можливість підтримувати культурну різноманітність, де кожна група зберігає власну ідентич-

ність, при цьому здійснюючи інтеграцію у загальну політичну спільноту. Мультикультуралізм висуває пропозиції щодо формування нових моделей організації співіснування етнічних груп у межах єдиної політичної нації, яка дає рівні можливості для розвитку та популяризації різних культур.

Зазначається, що мультикультуралізм прагне забезпечити рівноправність для всіх культур, дозволяючи їм зберігати свою унікальність та водночас брати участь у загальному соціальному житті, без вимоги до асиміляції в одну домінуючу культуру. Це забезпечує більш інклюзивну та гнучку модель інтеграції, що відрізняється від старих ідеологічних підходів, що закликають до злиття культур у єдину національну ідентичність.

Ключові слова: глобалізація, загрози, виклики, мультикультуралізм, міграція, діалог культур, теорія «плавильного котла».

Summary

Chupriy L. V., Karvaev V. S. Modern conceptual approaches to understanding multiculturalism in the context of globalization. – Article.

The article identifies key conceptual approaches to understanding multiculturalism in the context of globalization, based on the recognition of cultural differences and their impact on the processes of forming a single multicultural world. It is indicated that one of the important points is the recognition of the importance of these differences for creating a harmonious coexistence of different cultures.

It is emphasized that the policy of multiculturalism arose and received theoretical justification among

representatives of liberal political philosophy and communitarianism, which made it possible to find out how diverse cultures can coexist in a single society. It is noted that the term “multiculturalism” became widely used in the political and scientific lexicon of North American immigrant states – Canada and the USA – in the late 1960s. In these countries, it denoted new models of integration that were fundamentally different from the classical concept of the «melting pot» that had spontaneously developed in the societies of these states by that time.

It is indicated that supporters of multiculturalism emphasize the ideas of multiple identity, dialogue between cultures and granting a significant part of the power to regional communities. This approach makes it possible to maintain cultural diversity, where each group retains its own identity, while integrating into the general political community. Multiculturalism puts forward proposals for the formation of new models of organization of coexistence of ethnic groups within a single political nation, which provides equal opportunities for the development and popularization of different cultures.

It is noted that multiculturalism seeks to ensure equality for all cultures, allowing them to maintain their uniqueness and at the same time participate in general social life, without requiring assimilation into one dominant culture. This provides a more inclusive and flexible model of integration, which differs from old ideological approaches that call for the fusion of cultures into a single national identity.

Key words: globalization, threats, challenges, multiculturalism, migration, dialogue of cultures, the theory of the “melting pot”.